

Dům čp. 5 v Trávníčku, příklad archaické stavební tradice na Československu

Tereza KONVALINKOVÁ, Martin OUHRABKA

ANOTACE: *Venkovská usedlost čp. 5 v Trávníčku je dalším příkladem specifické formy roubeného domu v oblasti Československa a Pojizeří, která svým konstrukčním uspořádáním odkazuje k velmi konzervativní stavební tradici související s vývojem otopného zařízení a patrového domu. Z předešlých průzkumů¹ vychází mimo jiné najevo, že domy v této podobě, tzn. s vysokou světnicí a polopatrem a navazující patrovou hospodářskou částí, patří v tomto regionu zároveň mezi nejstarší dochovanou vrstvu lidové architektury již z průběhu 17. století.² Výsledky aktuální dokumentace domu čp. 5 v Trávníčku však přinesly nová zjištění, která náš dosavadní pohled na dané objekty v jistých ohledech mění.*

Trávníček

Vesnice Trávníček se nachází přibližně 4 km jižně od Českého Dubu. Je situována v údolí říčky Mohelky, v délce asi 1,5 km. Vesnice je rozdělena na dvě enklávy – Hoření Trávníček na východě, při cestě do Sedlístky, a Dolení Trávníček na západě, na křižovatce cest do Libčice a Hradčan. Zástavba je rozmístěna podél komunikace, náznaky pravidelnější struktury okapově orientovaných domů jsou patrné ve východní části Doleního Trávníčku. Jinak jsou usedlosti zakládány spíše volně, dle vhodných terénních podmínek.

Trávníček historicky spadl pod rychtu v Hradčanech a náležel k farnímu obvodu kostela v Letařovicích. První doklady o existenci vsi se váží k roku 1546, kdy je v tržní knize vesnic zanesen zápis smlouvy Tůmy a Šimka Červova z Trávníčku s jejich matkou a sestrami. Jedná se o usedlost budoucí čp. 13, dnešní čp. 14.³ V roce 1547 zmiňují desky zemské Trávníček (Trawniczek) Hoření a Dolení, tzn. již tehdy musela být zástavba rozptýlena do obou částí.⁴ Název Trávníček pravděpodobně odkazuje k zavlažované údolní nivě, která sloužila jako významný zdroj píce i pro okolní vesnice.⁵

Nejstarší československý urbář z roku 1567 zachycuje čtyři usedlíky – Tomáše Červu, Filipa, Jakuba Mareše a Kateřinu Jehňátkovou.⁶ Soupis poddaných uvádí k roku 1651 v Trávníčku celkem pět usedlostí, z toho tři sedláky – Jana Turka, Mikuláše Machanského a Jana Červu – a dva podruhy – Petra Bartoše a Adama Červu.⁷ O tři roky mladší Berní rula potvrzuje v roce 1654 pět usedlostí. Jmenovitě sedláky Jana Červu, Mikuláše Machanského a Jana Turka, dále zahradníky Adama Červu a Petra Bartoše a dvě rozbořená a pustá stavení (chalupnické – bartošovské a zahradnické – czerbovské).⁸ Tento údaj potvrzuje i urbář k roku 1657, který zmiňuje tři osedlé – Jana Červu, Mikuláše Machanského a Jana Turka –

1

■ Poznámky

1 Aktuálně lze jmenovat především dokumentaci usedlostí čp. 21 na Frýdštejně (okr. Jablonec nad Nisou) a čp. 8 v Letařovicích (okr. Liberec) z poloviny 17. století nebo o něco mladší usedlosti čp. 26 v Petrašovicích (okr. Liberec) ze 70. let 17. století. K prvním dvěma usedlostem více Tereza Konvalinková – Martin Ouhrabka, *Usedlost čp. 21 na Frýdštejně* – příspěvek k poznání historie a stavební podoby venkovského domu z poloviny 17. století, *Průzkumy památek* XXII, 2015, č. 2, s. 141–163. – Tereza Konvalinková – Martin Ouhrabka, *Usedlost čp. 8 v Letařovicích*. Poznatky z průzkumu venkovského domu z poloviny 17. století na Československu, *Zprávy památkové péče* LXXVIII, 2018, č. 4, s. 356–366.

2 Domy s obdobnou konstrukční typologií nalezneme i v jiných oblastech. Hojně je jejich výskyt dokumentován ve východních Čechách. Viz Jiří Škabrada – Zuzana Syrová-Anýžová, *Nejstarší venkovské domy ve východních Čechách*, Pardubice 2018.

3 Zdeněk Jodas, *Okres Československý Josefa Škody*, Liberec 2011, s. 63.

4 Antonín Profous, *Místní jména v Čechách, díl IV. S–Ž*, Praha 1957, s. 352.

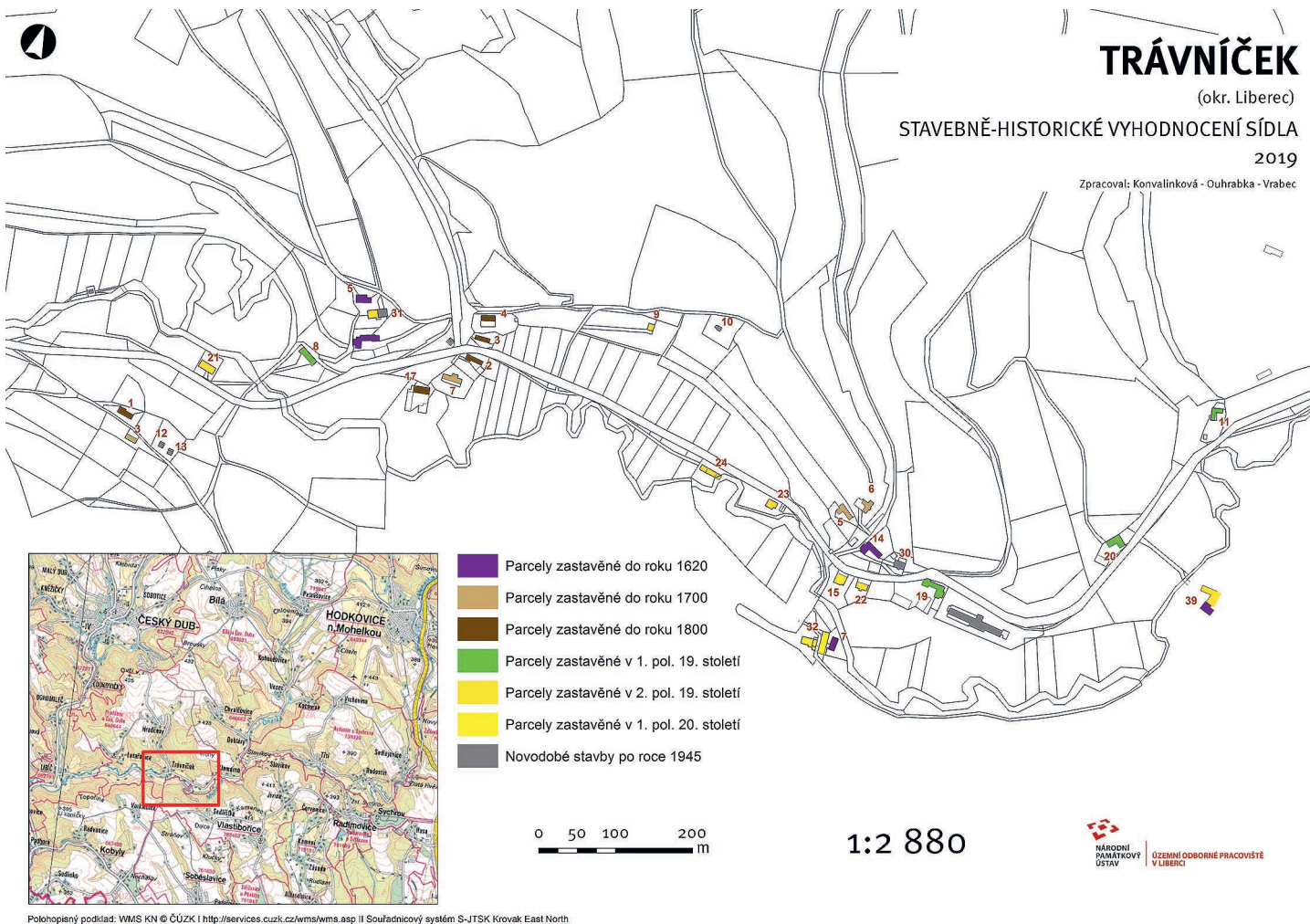
Obr. 1. Trávníček, západní enkláva zástavby, pohled od jihu, nedatováno, první polovina 20. století. V pravé dolní části snímku dobře patrná plocha pro sečení píce rozdělená na úzké pruhy pozemků příslušících i přespolním vlastníkům. Předmětný dům se nachází v levé části snímku ukryt za vlastní stodolou stojící v nejvyšší pozici nad údolím. Soukromá sbírka.

5 Ještě na indikační skice ke stabilnímu katastru je v polovině 19. století podél Mohelky po celé délce Trávníčku patrné rozparcelování krátkých pozemků patřících jednotlivým majitelům z okolních vsí – Hradčan, Radimovic, Chvalčovic, Dehtár, Letařovic, Vorklebic nebo Kobyl.

6 Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Litoměřice, pobočka Děčín, Velkostatek (dále jen Vs) Český Dub, Urbář 1567, inv. č. 238. Urbář je na deskách datovaný do roku 1567, nicméně jeho údaje lze vázat až k roku 1590.

7 Alena Pazderová (ed.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*. Boleslavsko I., Praha 1994, s. 98.

8 Národní archiv (dále jen NA) Praha, Tereziánský katastr, č. fondu 54, Český Dub a Frýdštejn, inv. č. 8, fol. 296.

2

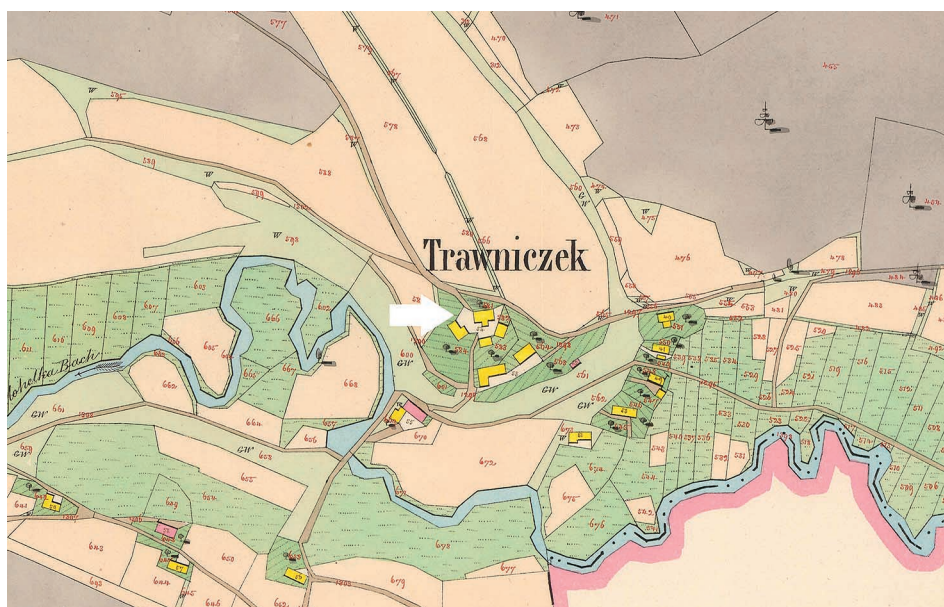
Obr. 2. Grafické znázornění vývoje zástavby Trávníčku, katastrální mapa ČÚZK. Grafické zpracování a vyhodnocení: Tereza Konvalinková, Martin Ouhrabka a Vladimír Vrabec, 2019.

Obr. 3. Trávníček, výřez z mapy tzv. císařského otisku stabilního katastru z roku 1843, dům usedlosti čp. 5 spolu s hospodářskými budovy vyznačen šipkou. Ústřední archiv zeměměřičství a katastru v Praze.

a jeden grunt zaniklý.⁹ Jmennou posloupností z mladších zápisů lze odvodit, že mezi tyto nejstarší grunty patřily usedlosti pozdějších čp. 5 sedláka Jana Turka, čp. 6 sedláka Mikoláše Machanského (dnes zanikající usedlost bez čp. na st. p. č. 53), čp. 7 zahradníka Petra Bartošů, čp. 12 zahradníka Adama Červy (dnes č. 6) a čp. 13 sedláka Jana Červy (dnes č. 14).¹⁰

Zástavba Trávníčku tak byla rozdělena již od počátku na východní (Hoření) a západní (Doleň) část, kolem nichž se později koncentrovaly mladší usedlosti.

Do roku 1713 proběhl postupný nárůst na 9 usedlostí, roku 1750 je zmíněno ještě o jed-

3

■ Poznámky

9 SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Český Dub, Urbář 1657, inv. č. 603, nestr.

10 Zdeněk Jodas (pozn. 3), s. 62–64.

4

5

6

7

Obr. 4. Trávníček, usedlost čp. 5, pohled od jihovýchodu.
Foto: Martin Ouhrabka, 2019.

Obr. 5. Trávníček, usedlost čp. 5, pohled od jihu. Foto:
Martin Ouhrabka, 2019.

Obr. 6. Trávníček, usedlost čp. 5, pohled od jihozápadu.
Foto: Martin Ouhrabka, 2019.

Obr. 7. Trávníček, usedlost čp. 5, pohled od západu. Foto:
Martin Ouhrabka, 2019.

nu usedlost více.¹¹ Během následujících přibližně 20 let vzniklo dalších 5 usedlostí. V rámci prvního číslování domů kolem roku 1770 bylo evidováno 15 domů, které byly označeny čísly popisnými v souvislé logické řadě od západu s čp. 1 směrem na východ k čp. 15. Čp. 14 a 15 tehdy patřila dvěma mlýnům.¹² Schallerova topografie potvrzuje k roku 1786 celkem 15 domů.¹³ Další mírný nárůst zástavby pokračuje i nadále. K roku 1834 je doloženo 16 domů a dva mlýny, patřící tehdy katastrálně k Vlastibořicím a Sedlíštku ve svjanském panství.¹⁴ Stablní katastr zachycuje kolem poloviny 19. století 20 domů, stejný počet, tzn. 20 domů, se 135 obyvateli potvrzuje i dobová literatura.¹⁵ Domy s dnešními čp. 21, 22, 23, 24

patří k vrstvě zástavby, která vznikla až po polovině 19. století. Zděný hostinec čp. 15 a rekreační chata čp. 9 byly postaveny v první polovině 20. století a domy čp. 30 a 31 a rekreační objekty čp. 10, 12 a 13 jsou novostavbami z druhé poloviny 20. století.

Zástavba Trávníčku je tak dochována velmi kompaktně, bez narušujících zásahů, s kontinuálním nárůstem nových domů kolem nejstarších kmenových usedlostí. V průběhu 20. století zcela zanikly pouze tři usedlosti – čp. 1, čp. 4 a čp. 16.¹⁶ Vesnice byla ušetřena novodobých stavebních zásahů a její podoba a stav zachování vykazují hodnoty potenciální vesnické památkové zóny.

Historie usedlosti

Dům čp. 5 patří k nejstarším, kmenovým usedlostem v Trávníčku. Grunt není ve své historii spjat s jedním rodem, naopak zde několikrát došlo k jeho prodeji mimo přímou dědičnou linii. Dostupné a dochované archivní prameny umožnily vysledovat téměř kompletní vlastnickou posloupnost, relevantní zápisy prodejů chybí pro nejstarší období 16. až poloviny 17. století.

■ Poznámky

11 NA Praha, Tereziánský katastr, č. fondu 54, Český Dub a Frýdštejn, inv. č. 8, fol. 296.

12 Počet domů je odvozen srovnáním logického principu při číslování domů a navazujícího údaje z Schallerovy topografie.

13 Jaroslav Schaller, *Topographie des Königreichs Böhmen, Vierter theil. Bunzlauer Kreis*, Prag und Wien 1786, s. 234.

14 Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen. Bd. 2: Bunzlauer Kreis*, Prag 1834, s. 239. Oba mlýny jsou umístěny na levobřežní straně Mohelky, a ačkoliv územně tvoří součást Trávníčku, byly příslušné svjanskému panství, katastrálně později k Sedlíštku a Vlastibořicím. V době prvního číslování však dostaly čísla popisná 14 a 15 patřící k Trávníčku. Dnes je horní mlýn stále v katastru Vlastibořic jako čp. 39, spodní již patří k Trávníčku s novým čp. 32.

15 František Palacký, *Popis království Českého čili Podrobné poznamenání*, Praha 1848, s. 96.

16 Usedlost čp. 1 byla zbourána pravděpodobně v první třetině 20. století. Na leteckých snímcích z roku 1938 již nestojí. Zánik usedlostí čp. 4 a 16 lze díky porovnání historických leteckých snímků datovat do rozmezí let 1952–1975. Zdroj leteckých snímků: <https://marushka-pub.liberec.cz>, vyhledáno 1. 6. 2019.

Obr. 8. Trávníček, usedlost čp. 5, vstup do třetí komory v patře domu. Dobře patrné je zdivo mladší části domu přiléhající k roubenému nároží někdejšího západního štítového průčelí. Foto: Martin Ouhrabka, 2019.

Obr. 9a. Trávníček, usedlost čp. 5 – a) vstup do střední komory v patře domu. Foto: Martin Ouhrabka, 2019.

První pramen, ve kterém usedlost již jistě figuruje jako součást původních čtyř osedlých v Trávníčku, je Urbář českodubského panství z roku 1567 (1590). Majitelkou gruntu tehdy byla s největší pravděpodobností Kateřina Jehňátková.¹⁷

O téměř sto let mladší soupis poddaných uvádí k roku 1651 majitele, sedláka Jana Turka s manželkou Marjánou, synem Jiříkem a pohánkem Jakubem N.¹⁸ Sedláka Jana Turka potvrzuje i berní rula k roku 1654¹⁹ a následně i druhý urbář českodubského panství z roku 1657.²⁰

Nedlouho poté došlo pravděpodobně k prodeji usedlosti Jakubu Küchenrovi, který roku 1684 umírá a usedlost tehdy kupuje Matěj Hlavatý za 102 kop míšenských stříbrných, které splatil v roce 1695.²¹ Tentýž Matěj Hlavatý přikoupil v roce 1690 od bratra Václava Hlavatého „chalupu, která k statku Matěje náleží“, a to za 25 kop míšenských stříbrných, a k tomu ještě kus pole za 36 kop míšenských stříbrných.²² Vzhledem k nízké sumě, kterou za tuto blíže neurčenou chalupu dal, můžeme soudit, že se jednalo o nějaký menší objekt, který byl součástí usedlosti. V roce 1717 kupuje od Matěje Hlavatého usedlost syn Matěj Hlavatý za celkovou sumu 220 kop se závdavkem 110 kop a splátkami po 10 kopách ročně. Velikost usedlosti přibližuje soupis příslušnosti, který čítal: „koně 2, kráva 1, jalovic 2, vůz pod železem, řetěz 1, voly kovaný k vozu 1 a k pluhu 1, pluh s železy 1, brány s hřebíky nabytý 3, vidle pro hnůj 1, kopáč 1, vidle podávácí 1, k prsku 1, žebřiny 1 a lisen 4, sekery 2, motika 1, ječmen na setí 1 korec, vikve bílý 1 věrtel, ovsa 2 korce.“ Výminek činil: „byť svobodný, položit se a nebo posadit a tak aby přejímající a manželka jeho pak otci taky matku čistili a šaty vypraly, komoru na dvoře a kdyby dřeva potřebovaly k topení tak si svobodně vzíti, z osení ozimného 4 záhony pšenice od 8 fůry a žita vedle pšenice 8 záhonů a pak s ostatku 3. snop, každý pečeni pecen chleba na zimu sítí, pšenice 1 věrtel, žita 6 věrtelů kde bude chtíti pohnojeno pole zdělat, ječmene 1 věrtel a ovsa 1 věrtel, měkoty pro len 3 a pro zelí též 3 záhony, kde otec bude chtíti, krávu 1, jalovici 1 a kozu 1 na hospodářově obroku vychovati a ten užitek od toho dobytka co ten nadělí spraviti, louku co nebožka Turkova měla, více kus mezi cestami u Mizerovi louky,

8

kus sadu pod stodolou co vůbec plot obsahuje a po sklep a v dolním sadě 2 slívy u chliva vedle komory, Matějovi 3 slíva kdyby otec dřive nežli matka umřel tak ona matka všeho toho výminku polovici užiti má.“ Matěj Hlavatý usedlost doplatil v roce 1724.²³

Roku 1726 dochází opět ke změně rodového vlastníka, kdy po zemřelém Matěji Hlavatém kupuje statek Václav Porš (Porss) za celkovou sumu 300 kop míšenských, se závdavkem 100 kop a splátkami ročně po 15 kopách. Usedlost byla tehdy zatížena dalšími dluhy vůči potomkům a příbuzným předchozích majitelů. Ve smlouvě jsou pak zmíněny povinnosti pro Martina Küchenra, bratry Václava a Matěje Hlavatého a jejich sestru.²⁴

Po smrti Václava Porše prodává roku 1769 vdova Dorota Poršová usedlost synovi Petrovi Poršovi za sumu 450 kop míšenských. Hodnotu usedlosti dokládá kromě nárůstu její ceny i popis přídavků v rámci kupní smlouvy, který čítá: „koně tažný s chomoutama dva, vůl tažný jeden, vůz hrubej pod železem jeden, též půl vozu Malého, řetězi k vozu 2, a co k němu náleží, pluhy okovaný 2, brány hřebíky nabytý 6, podávácí vidle jedny, hnojny vidle 2, motika jedna, kopáč 1den, sekera hrubá jedna, malá sekera jedna, drhlen jeden, kružadlo (kruhadlo) jedno, řezací stolice s kosířem jedna, trávní kusa jedna, kladivo 1dno, kleště jedny, klepací kladivo jedno, dýž pro chléb pečeni jedna, kamenných mís 8, trakař jeden, vosný kus jeden, nebožis jeden, krávy 2, jalovice 4, kozy 2, ovce 3, house roční jedno, slepic 6 a jednoho kohouta.“ Vdova Poršová si dále vymínila: „byť svobodný bez ublížení až do smrti, také

9a

každý 2 neděle jeden bochník chleba, jakej hospodář pítci bude dostati má, též ročně 1,5 kopy vajec, dva záhony pro len, sypajícího obilí každoročně 5 korců žita, jeden korec ječmene, tři věrtel pšenice a jeden věrtel hrachu ktem jednu kravu a jednu kozu na svobodnym obroce chovati pro kterežto dobytek ona sobě 2 loktuše sena a 2 loktuše otavy vzíti může, kde se ji bude líbiti, více sobě vymínuje tu komoru nad sklepem užívati, také když buh ovoce nadělí tehdy ona se všeho 4tej díl dosahnouti má a od jinýho též jarního výsevu sobě vymínuje 4tej snop, dalejc kdyby ona vejminice sobě šaty sama vyprati nemohla tehdy hospodář bude povinen je takové dát vyprati a vyčistiti při-

■ Poznámky

17 SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Český Dub, Urbář 1567, inv. č. 238. Usedlost lze ztotožnit s pozdějšími zápisy a majiteli díky shodnému počtu odváděných dávek vajec a slepic, nicméně přímou návaznost nelze kvůli chybějící pramenné základně doložit.

18 Pazderová (pozn. 7), s. 98.

19 NA Praha, Tereziánský katastr, č. fondu 54, Český Dub a Frýdštejn, inv. č. 8, fol. 296.

20 SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Český Dub, Urbář 1657, inv. č. 603, nestr.

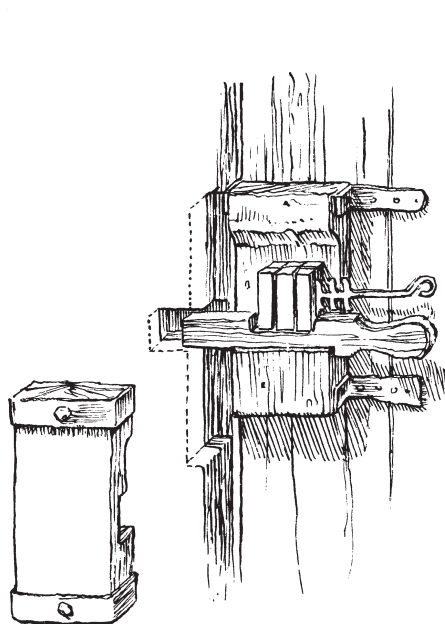
21 SOA Litoměřice, Vs Český Dub, pozemková kniha rychty Hradčany 1681–1807, inv. č. 54, fol. 96a.

22 SOA Litoměřice, Vs Český Dub, pozemková kniha rychty Hradčany 1681–1807, inv. č. 54, fol. 96b.

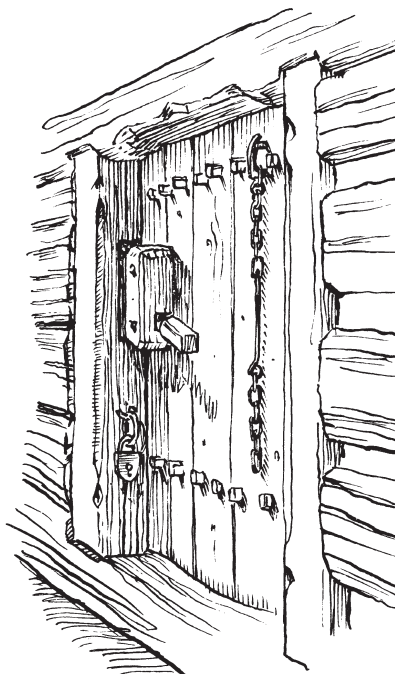
23 SOA Litoměřice, Vs Český Dub, pozemková kniha rychty Hradčany 1681–1807, inv. č. 54, fol. 97.

24 SOA Litoměřice, Vs Český Dub, pozemková kniha rychty Hradčany 1681–1807, inv. č. 54, fol. 98–99a.

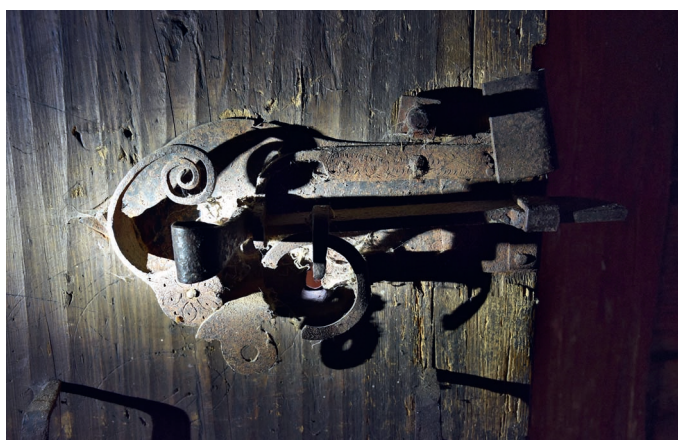

9b

10

11

Obr. 9b. Trávníček, usedlost čp. 5 stylizovaný nákres shodné situace a schéma mechaniky dřevěného zámku od J. V. Scheybala, převzato z: Václav Frolec – Josef Vařeka, *Lidová architektura. Encyklopedie, Praha 1983, s. 262.*

Obr. 10. Trávníček, usedlost čp. 5, detail dřevěného zámku na exteriérové straně dveří střední komory. Foto: Martin Ouhrabka, 2019.

Obr. 11. Trávníček, usedlost čp. 5, detail nekapotovaného zámku na interiérové straně dveří střední komory. Foto: Martin Ouhrabka, 2019.

tom taky hospodář bude povinen tím druhým dětem 5 krav vychovati totiž Adamovi synu jednu, Vaclavovy synu 2 a Dorotě dceři dvě a da-
lejce hospodář bude povinen každému 4 borovice na louč z jeho lesa dát, poněvadž syn Václav ty 2 paseky pod hájem na 8let pro najmutí má, tehdy on bude povinen hospodářovi každoročně z nich 1 kopu a 45 (krejcarů) skládati však celé ty paseky za těch 8let zase připadnú k tej živnosti.“ Na usedlost byly vázány ještě fi-

nanční povinnosti pro vyplacení sourozenců a další dluhy, například k chrámu Letařovickému, rychtáři Šámalovi, židovi Koškovi, nicméně Petr Porš vše k roku 1789 splatil.²⁵

Petr Porš umírá v roce 1814 a statek získává v roce 1821 Jan Porš za 3 412 zlatých a 13 krejcarů. Ve stejném roce 1821 také Jan Porš prodává kus louky svému bratru Petrovi pro vystavění hospodářského stavení, budoucího čp. 18.²⁶ Jana Porše potvrzuje i indikační skica stabilního katastru k roku 1843. K další změně rodového vlastníka došlo roku 1866, kdy usedlost kupují Josef a Kateřina Jíslvi ze sousedního čp. 6.²⁷ Potomkům z rodu Jíslů patří usedlost dodnes, dokonce se vžilo i její místní pojmenování „U Jíslů“.

Situace

Usedlost čp. 5 lze nalézt v západní enklávě zástavby Trávníčku, a to severozápadně nad křižovatkou silnic směřujících na Sychrov a Hradčany. Stavení stojí v údolí říčky Mohelky

na vyvýšenině situované pod svahy jedné z pravobřežních ostrožien. Obytný dům, orientovaný podélně v ose východ–západ, doprovází stodola na jihovýchodním okraji rovinatého pozemku. Stodola byla v souvislosti s výstavbou rodinného domu v nedávné minulosti částečně zkrácena. V západní části dvora se nachází drobná roubená stavba chlívků. Mapové výstupy stabilního katastru z roku 1843 (obr. 3) dokládají, že stavbě současné stodoly předcházela trojice spalných hospodářských objektů rozmístěných na jižní hraně dvora.

Stručná charakteristika

Dům čp. 5 v Trávníčku představuje částečně roubený dům obdélného půdorysu, který se obrací jižním vstupním podélným průčelím do neohraničeného dvora, respektive ke svahu nad průjezdní komunikací. Objekt je v hospodářském dílu patrový, přičemž úroveň výšky komorového patra vyrovnává v obytném dílu vysoká světnice a věnec polopatra. Sedlovou střechu s prodloužením nad přízemní druhý trakt domu kryjí eternitové šablony. Vnitřní dispozice přízemí vychází z trojdílného uspořádání, přičemž na světnici navazuje síň a zděný chlév přístupný ze

■ Poznámky

²⁵ SOA Litoměřice, Vs Český Dub, pozemková kniha rychty Hradčany 1681–1807, inv. č. 54, fol. 99b–101b.

²⁶ SOA Litoměřice, Vs Český Dub, hlavní pozemková kniha rychty Hradčany 1807–1872, Pozemková kniha inv. č. 55, fol. 73.

²⁷ SOA Litoměřice, Vs Český Dub, hlavní kniha aktiv a pasiv Hradčany, Trávníček (1771) 1804–1881, fol. 510.

12

13

14

Obr. 12. Trávníček, usedlost čp. 5, detail dřevěného zámku na exteriérové straně dveří přední komory. Foto: Martin Ouhrabka, 2019.

Obr. 13. Trávníček, usedlost čp. 5, interiérová strana dveří střední komory. Foto: Martin Ouhrabka, 2019.

Obr. 14. Trávníček, usedlost čp. 5, interiér chléva, pohled od jihu. Foto: Tereza Konvalinková, 2019.

zápraží u jižního podélného průčelí. Hlubší dispozici chléva v severní linii zarovnáva v druhém traktu domu přístavba komory a boční světničky. Hmotu zděné niky dymníkové kuchyně se dochovala v severovýchodním koutu síně. V patře navazuje na blok roubení obytného dílu užší prostor horní síně a trojice za sebou řazených komor přístupných přes pavlač. Sklep je zahlouben podélně s půdorysem domu pod jižní část světnice a síně. K západnímu štítovému průčelí přiléhá jednoduchá kůlna s pultovou střechou.

Exteriér

Jednotlivé stavební etapy domu se výrazně projeví v provedení a materiálovém složení obvodových konstrukcí domu. Roubené konstrukce využívají především smrkové dřevo v podobě ručně opracovaných hraněných trámů doprovázených i zcela nehraněnými kuláči. V případě přístavby roubení boční světničky byly použity již ostře hraněné, patrně strojově řezané prvky. Roubení spočívá na hrubě omítané podezdívce vyrovnávající relativně mírný sklon pozemku. Nárožní spoje jsou provedeny v podobě výrazných rybinových plátů a u přístavby boční světničky ve variantě zámků.

Spáry roubení v obytné části vyplňují vápenné i cementem tvrzené malty. Hliněné vymazávky spár zůstaly především v interiérech a v hospodářské části patra. Roubení světnice ztužují v celé výšce kleštiny sešroubované závitovými tyčemi se čtvercovými matkami (obr. 4). Část dřevěných prvků exteriéru světnice a světničky nese relikt šedě pigmentovaného vápenného nátěru. Pohledově méně exponovaná část roubení je ponechána bez povrchových úprav. Roubení v bočním severním průčelí představuje kompaktní hmotu z průběžných trámů, zatímco při jižním podélném průčelí vzniká při styku s příčkou světnice nároží, provázané pouze dvojicí horních průběžných trámů. K takto vzniklému nároží přiléhají zárubně nad sebou situovaných vstupů dolní a horní síně. Zdivo vnějšího líce je skládané z lomového a sbíraného kamene omítaného vápennými omítkami s plnivem z říční naplaveniny, pro niž je příznačný výrazný podíl větších křemenných oblázků. Hrubě strukturovaný a šedě pigmentovaný povrch omítek fasád zjemňují náznaky hladkých bílých pásů lizenového rámu. Ve hmotě zdiva převažují objemnější lámané kameny vyklínované menšími šíbrý. Okenní otvory severního průčelí a vstup chléva doprovázejí kamenicky opracované pískovce.

Východní vstupní podélné průčelí se obrací na volné prostranství dvora. Vzhledem k výraznějšímu rozdílu výšek podlah jednotlivých dílů dispozice uvozuje vstup do síně dvouramenná rampa zápraží vrcholící vstupní podestou. Rampa, z části zděná z pálených cihel, je v současnosti vyspravena litým betonem (obr. 5). Úsek světnice prolamuje dvojice okenních otvorů,

mírně zvětšených pro novodobá okna. Plochou roubené stěny, ztužené trojicí stěnových kleštín, procházejí čela dvojice stropních trámů. Roubení v rozsahu světnice je kompaktní bez rozsáhlejších výměn, přičemž na spodní řadu trámů je přetažena hrubá cementová omítka podezdívky. V podezdívce se vpravo od středové kleštiny nachází shozová/větrací šachta sklepa. K nároží roubení světnice přiléhá v přízemí zděný omítaný úsek síně a chléva. Vstup do síně, zvýrazněný postranními bílými pásy hladké omítky, je osazen novodobými palubkovými dveřmi. Nad dveřním otvorem se včetně jeho překladu dochoval relikt dvojice trámů roubení síně. Druhý vstup v průčelí, vedoucí do chléva, je osazen jednoduchými svlakovými dveřmi a lemován prostým pravoúhlým pískovcovým ostěním. Prostor chléva prosvětluje dvojice úzkých okenních otvorů se štukovými parapety. Okenní tabulky jsou zasazeny do pevných kovových profilů. V patře předstupuje v úseku síně a hospodářského dílu před průčelí pavlač. Je vynášena přesahy stropních trámů zdobených okosením hran s výběhy při uložení v obvodovém zdivu. Jednoduchý rám poprsnice pavlače s pěti svislými sloupky přeplátovanými do vazných trámů nese prosté bednění z užších prken zdobených na dolní hraně vruby. Část prahové ližiny rámu poprsnice je druhotně použitý závěr roubení domu, nesoucí dlaby po osedlání krokví. Západní hrana pavlače je plně bedněná. Horní síň a přiléhající dvojice komor jsou roubené. Poslední, třetí komora je zděna z lomového kamene ponechaného při jižním průčelí v režné podobě (obr. 8). Zdivo přisazené k nároží roubení prostřední komory sahá

15

16

17

18

Obr. 15. Trávníček, usedlost čp. 5, interiér síně, pohled od jihu. Foto: Martin Ouhřabka, 2019.

Obr. 16. Trávníček, usedlost čp. 5, interiér síně, pohled od severu. Foto: Martin Ouhřabka, 2019.

Obr. 17. Trávníček, usedlost čp. 5, interiér zadní komory v patře, pohled od severu. Foto: Martin Ouhřabka, 2019.

Obr. 18. Trávníček, usedlost čp. 5, pohled do prostoru pod střeší druhého traktu domu od severozápadu, dřívější exteriérová strana roubení patra severního průčelí. Foto: Martin Ouhřabka, 2019.

pouze do výšky dveřního otvoru. Od úrovně překladu zárubně dveří je na korunu zdíva ložen trám nesoucí stropní trámy komory. Vstup na pavlač z horní síně je osazen trámkovou zárubní, přiloženou k nároží bloku světnice. Překladový trám roubení je nad otvorem vodorovně probrán a zdoben vruby a okosením exteriérové hrany. Prahaový trám roubení je v šířce otvoru zcela odříznutý a pravý sloupek zárubně odstraněn. Dveře jsou jednoduché svlakové. Shodně provedené dveřní otvory nalezneme i u přilehlé dvojice komor. Svlakové dveře složené ze tří širokých fošen jsou nesené kovanými pásovými závěsy s lístkovými kon-

ci. Komora přilehlá k horní síni není přístupná. Dveře vstupu nesou na lícové straně hranolek dřevěného zámku připevněného dvojicí šroubů s kovanou hlavou (obr. 12).²⁸ Obdobné dveře druhé komory (obr. 9a) nesou shodný hranol dřevěného zámku s dochovanou dřevěnou závorou (obr. 9b,10). Blok zámku je také prošroubován dvojicí šroubů se čtvercovými matkami na rubové straně dveří a navíc jištěn kovanými pásky přibítenými k lici dveří. Levá zárubeň dveřního otvoru je v kolizi s blokem dřevěného zámku upravena dlabem pro zapadnutí jeho přesahující části. Pod dřevěným zámkem je přibíten kovaný kapkovitý klíčový štítek náležící k druhému, tentokrát kovanému nekapotovanému zámku na vnitřní straně dveří (obr. 13). Mechanismus zámku na lístkově zakončeném podkladovém plechu je zdobený vysekávaným dekorem (obr. 11). Zámek doprovází dvojice kružítkových růžic rytých do rubové plochy krajní fošny dveří. Vstup třetí komory také lemuje rám trámkové zárubně s obdobně provedeným zdobením jako u předešlých případů. Jednoduché svlakové dveře jistí pouze novodobá petlice.

Západní štítové průčelí směřuje k volnému prostoru s někdejší sadem. Tvar obvodového zdíva kopíruje zešíklý průběh prodloužení střešy nad přízemním druhým traktem. Zdívo, mírně přesazené před plochu štítu, kryl snad výraznější přesah střešy. Plochu fasády z hrubě strukturované omítky lemuje hladký bílý lizénový rámec. Chlív z této strany prosvětluje dva obdélné okenní otvory armované opracovanými pískovci. Prostor komory v patře prolmuje dvojice úzkých prosvětlovacích a větracích otvorů zakončených charakteristickým trojúhelníkovým záklenkem (obr. 7). Jednodu-

■ Poznámky

28 Oba dřevěné zámky jsou kresebně dokumentovány a publikovány v knize: Josef Václav Scheybal – Jana Scheybalová, *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*, Ústí nad Labem 1985, s. 128. Dále pak viz Václav Frolec – Josef Vařeka, *Lidová architektura: Encyklopedie*, Praha 1983, s. 262. Jednoduchý mechanismus zámku spočívá v zajištění závoru s ozubením, do kterého zapadá sestava špalíků uvolnitelných železným klíčem. Dřevěná závoru se dochovala pouze u zámku prostřední komory.

19

20

Obr. 19. Trávníček, usedlost čp. 5, pohled do podkroví a prostoru polopatra od východu. Foto: Martin Ouhrabka, 2019.

Obr. 20. Trávníček, usedlost čp. 5, východní část krovu s patrným zadýmením konstrukce, šipkou vyznačen čep po sejmutém štítovém kabřinci. Foto: Martin Ouhrabka, 2019.

še bedněný štít je členěn do dvou vodorovných pásů rozdělených prknem zdobeným obloučkovou řezbou. Uprostřed štítu je proříznutý mladší okenní otvor. K průčelí přiléhá jednoduchá bedněná kůlna s pultovou střechou nasazenou při spodní hraně štítu.

Severní podélné průčelí se obrací k volným pozemkům někdejších polností. Na zděný úsek, zapuštěný z velké části do svažitého terénu, takže se okapová hrana střechy místy prakticky dotýká na svahu, navazuje roubená část boční světničky. Zdvo s hrubě strukturovanými omítkami prolamuje dvojice obdélných okének komory chlěva rámovaných jednoduše opracovanými pískovci. V ploše střechy se vytváří v úseku boční světničky zřetelný zlom, způsobený mírnějším sklonem při výraznější výšce roubené části průčelí.

Východní štítové průčelí směřuje k volnému pozemku s příjezdovou cestou. Sklon pozemku vyrovnává podezdívka s hrubě strukturovanou i hlazenou cementovou omítkou, přetaženou částečně přes spodní stranu roubení. V bloku světnice ztuzuje plochu roubení trojice stěnových klestín, dosahujících k mírnému předsazení roubeného věnce polopatra. Spodní hrana prvního předsazeného trámu je zdobena okosením a vruby. Okenní otvory jsou upraveny pro novodobá vyklápěcí okna. V podezdívce pod levým oknem ústí shozová a větrací šachta sklepa. K severnímu nároží světnice se přimyká úzká omítaná vyzdívka a svislý sloupek, do kterého jsou začepovány trámy boční světničky.

Výraznou spáru roubení obou prostor navíc předstupuje zděný omítaný pilířek. K boční světničce opět náleží novodobé vyklápěcí okno. Trojúhelný štít, asymetricky nasazený s přesahem nad vstupní zápraží, je řešen v podobě jednoduché lomenice členěné do dvou vodorovných polí lemovaných obloučkově vyřezávanými prkny. Spodní pole s přelištovaným bedněním prolamuje dvojice kruhových větracích otvorů a výletový otvor holubníku při jižním koutu plochy. Horní pole vyplňují klasovitě kladená prkna. Nepravidelnou vícebokou plochu, vzniklou po zvýšení a prodloužení střechy nad boční světničkou, kryje jednoduché prkenné bednění s manipulačním otvorem osazeným svlakovými manipulačními dvířky a vykonzolovaným okapovým prknem.

Sedlovou střechu s výrazným přesahem nad jižním podélným průčelím kryjí na koso kladené světle šedé eternitové šablony na prkenném bednění. Severní strana střechy je v současnosti osazena plastovými a plechovými šablonami. Střední částí severní strany střechy prochází těsně pod hřebenem komín zděný z režného cihelného zdiva nastavený tvárnicemi novodobého komínového systému.

Interiér

Do síně domu se vchází vstupem na jižním podélném průčelí. Obdélný prostor je zastropený jednoduchým prkenným horním záklopem loženým přes dvojici hrubě hraněných trámů. Podlahu tvoří patrně šamotové dlaždice s raženým vzorem a okrajovou bordurou. Ve východní roubené přičce se nachází vstup do světnice, který je osazen novodobými dveřmi v trámkové zárubni předstoupené betonovým stupněm. Vlevo od vstupu je v jihozápadním koutě vysazeno zděné omítané těleso někdejší dymníkové kuchyně (obr. 15). Tahová úprava odvodu zplodin je provedena prostým zazdění nízké kuchyně. V ploše zazdívky jsou umís-

těna plechová dvířka udríná a čisticího otvoru. Vstupem v severní obvodové zdi se sestupuje do níže položené, částečně zahloubené chladné komory, umístěné v druhém traktu dispozice v šířce vlastní síně. Ke vstupu lemovanému pravoúhlým pískovcovým ostěním a osazenému svlakovými dveřmi se sestupuje po trojici schodových stupňů zděných z pálených cihel. V jihozápadním koutě síně jsou umístěny schody do sklepa vedoucí kolmo jižním a dále se zalamující východním směrem. Otvor v podlaze zakrývá obdélný a zapuštěný trámový rošt se svlakovým poklopem na dvojici kovaných pásových závěsů. Těsně vpravo od vstupu do světnice jsou vysazeny žebříkové schody ústící v patře prakticky přímo do vstupu na pavlač (obr. 16). Ve východní zděné přičce je umístěn segmentově zaklenutý výklenek s vestavěnou skříní.

Světnice je místnost takřka čtvercového půdorysu o rozměrech 6,2 × 6 m a výšce stropu 2,7 m. Povalový strop ložený přes dvojici stropních trámů má omítaný podhled. Stěny z interiérové strany předstupuje hladce omítaná plenta z pálených cihel. V severozápadním koutě nalezneme v místě někdejší pece vloženou koupelnu s příčkami z na štorc kladených cihel. Ke stěně koupelny se shodně jako kdykoli ke chlebové peci přimyká kachlový sporák. Vstup do boční světničky se nachází v severní přičce světnice. Světničku představuje obdélný prostor se stropem s omítaným podhledem a omítanou cihelnou plentou roubení.

Polozahloubená spízní komora umístěná v druhém traktu dispozice zhruba v šířce síně představuje obdélný valeně zaklenutý prostor. Svislé konstrukce z lomového kamene doprovázejí pálené cihly využité u klenby a záklenků špalet okna a vstupu. Příčka mezi komorou a světničkou je rovněž vyzděna z pálených cihel. V této stěně je umístěn zazděný okenní otvor se segmentovým záklenkem, zaslepený

21

22

Obr. 21. Trávníček, usedlost čp. 5, východní část krovu, druhá a třetí příčná vazba od východního štítu s patrným zadýmením konstrukce. Foto: Martin Ouhrabka, 2019.

Obr. 22. Trávníček, usedlost čp. 5, zadní prostor síně v patře, šipkou vyznačen dlab v trámu příčky potenciálně související s průchodem starší dřevohlíněné varianty komína. Foto: Martin Ouhrabka, 2019.

patrně v souvislosti s přístavbou boční světničky. Zděné konstrukce jsou v interiéru zbarveny omítek.

Chlév, přístupný z jižního podélného průčelí a situovaný v celé šířce dispozice domu, je zaklopen čtyřmi poli placových kleneb oddělenými meziklenebními pasy sbíhajícími se do středového zděného sloupu s výraznou plochou hlavicí. Zdivo je omítané a bílené (obr. 14).

Sklep uvozují schody v jihozápadním koutu síně. Pískovcové stupně sestupují pod krátkou valeně zaklenutou podestu, odkud se dále vchází zalamujícím se spojovacím krčkem východním směrem do vlastního sklepa. Vstup valeně zaklenuté místnosti lemují pískovcové pravoúhlé ostění. Východním klenebním čelem a jižním bokem klenby procházejí větrací a shozové šachty.

Horní síň je vůči síni v přízemí výrazně zúžená převísem hmoty přilehlé komory. Místnost je zastropena povaly loženými přes závěr roubené příčky komory a polopatra světnice. Podlahu tvoří prkený záklop stropu síně v přízemí. Zhruba v polovině hloubky je síň přepažena bedněnou příčkou se svlakovými dveřmi. Vpravo za příčkou je umístěn vstup do otevřených prostor polopatra. Otvor bez dveří výplně lemují trámková zárubeň s náznakem sedlového probrání překladového trámu roubení. Severovýchodním koutem síně prochází kónické těleso komína zděného z neomítaných pálených cihel. Vložení mladší hmoty komína si vy-

nutilo odříznutí přilehlé části příčky polopatra včetně odstranění sloupku zárubně dveřního otvoru a části kuláčů povalového stropu (obr. 19). Užší prostor horní síně znesnadňuje průchodnost, protože schody z přízemí ústí přímo do vstupu na pavlač a pro průchod do zadní části horní síně je nutné ukročit na úzkou část podlahy v šíři tří prken vedoucích nad otvorem schodů. Roubení zůstává, tak jako ostatně v celém patře, ponecháno bez povrchových úprav.

Otevřené polopatro nad světnicí je přístupné torzem vstupu v příčce horní síně. Vlevo od vstupu jsou volně ložené žebříkové schody do podkroví. Pochozí plochu tvoří hliněná mazanina na rubové straně povalového stropu světnice.

Dvojice za sebou řazených roubených komor se vstupy z pavlače jsou prakticky shodně řešené místnosti. Jak bylo psáno výše, hmota přední (východní) komory vytváří vůči dispozici přízemí přesah a zužuje horní síň. Strop obou komor tvoří povaly ložené přes stropní trámy a závěry roubených příček. U přední komory se uplatňuje dvojice stropních trámů, u střední komory jeden. Podlahy komor jsou skládané z širokých nefalcovaných prken.

Zadní (západní) komora je částečně zděná místnost (obr. 17), přiložená k roubení patra někdejšího západního štítového průčelí. V jižním úseku je k nároží prostřední komory přizděn pilíř. Zdivo pokračuje za zárubní vstupu a dále se lomí na západní průčelí. Na korunu zdiva dosedá jednoduchý trámový věnec. Zdivo z lomového kamene je v interiéru ponecháno v rezné podobě. Zadní, tedy východní stěnu komory představuje příčka bedněná pouze z prken s volně loženými svlakovými dveřmi umožňujícími vstup do prostoru pod prodloužením střechy nad druhým traktem domu (obr. 18). Stropem je prkený záklop kladený přes stře-

dový stropní trám. Stejně tak podlaha je zhotovena z širokých prken. Vlevo za vstupem jsou severním směrem vysazeny žebříkové schody vedoucí do podkroví.

Krov je hambalkový, o jedné úrovni hambalků podepřených centrální stojatou stolicí. Tvoří ho 11 příčných vazeb, a to včetně vazeb štítových. V řadě počítané od východního štítu je devátá příčná vazba dřívější vazbou štítovou (obr. 23). K té západním směrem přibyla dvojice vazeb reagujících na prodloužení půdorysu. Jednotlivé vazby sestávají z krokví osedlaných na pozednici severního roubení a na okapové vaznici předsunuté na vazných trámech před jižní průčelí. Přesah vazných trámů nad zápraží (stropních trámů patra) zaklápí volně ložená tyčovina. Krokve jsou ve vrcholu spojeny na ostřích. Hambalky jsou do krokví naplátovány jednostrannou rybinou. Středová stolice představuje rámovou konstrukci s prahem loženým přibližně na střed vazných trámů a pěti svislými sloupky včetně původních štítových vazeb. Stolice je v příčném směru zavětrována překládkami hambalků. Podélné ztužení je zajištěno pásky mezi sloupky a vaznicí. Práh stolice je ve shodné rovině s povalovým stropem komor a síně zakrytý izolační vrstvou hliněné mazaniny a nad otevřeným prostorem polopatra světnice je odříznut zároveň s příčkou síně. Vaznici středové stolice tvoří průběžný trám ložený od východní štítové vazby k deváté příčné vazbě. Mladší dvojice příčných vazeb v podélném směru zajišťuje pouze prkené podbití krytiny. Mezi krajní průběžné sloupky štítových vazeb a vaznici stolice je naplátována diagonální vzpěra procházející rovněž plátem přes charakteristické přesahy záhlaví spodních pásků. Rozšíření domu v severním směru si vynutilo nastavení krokví od jejich vrcholu námětky načepovanými ve spodní části na konce stropních trámů přízemí. De facto se dá mluvit o př-

23

24

Obr. 23. Trávníček, usedlost čp. 5, líc dřívější západní štítové příčné vazby krovu, šípkami vyznačen otisk vnějšího bednění a otvor po čepu štítového kabřince. Foto: Martin Ouhrabka, 2019.

Obr. 24. Trávníček, usedlost čp. 5, relikt pískovcových tvarovek horní části staršího komínového tělesa. Foto: Martin Ouhrabka, 2019.

loženém krovu pultové střechy, protože námětky doplňují v rytmu stropních trámů přízemí volné krokve podepřené přes příčný prvek ložený přes krokve hlavní střechy. V úseku boční světničky jsou námětky nahrazeny kleštinami z řezaných prken, které jsou podepřeny šikmo vzepranou stolicí. Ta je naopak sestavena z ručně opracovaných trámů a stojí přímo na závěru roubení světnice. Tesařské značení není dochováno v ucelené řadě. Značeny jsou především příčné vazby sporadickými a špatně znatelnými vrypy ve směru od původního západního štítu. Na krokvích a hambalku této vazby jsou patrné otisky po sejmutých prknech bednění štítu (obr. 23). U obou původních štítových vazeb je nutné zmínit přítomnost otvorů v krokvích, souvisejících s čepu sejmutých kabřinců (obr. 20). Neméně důležitým detailem je i relativně silné zadýmení krovu včetně spodní hrany hambalků v úseku polopatru světnice (obr. 21).

Stavební vývoj

Od počátku byla v daném prostoru předpokládána delší stavební kontinuita sahající pravděpodobně i před první písemné doložení držení usedlosti a první zmínky o vesnici, tedy před polovinu 16. století. Relikty staveb tohoto nejstaršího období usedlosti nebyly v současném domě doloženy. Nejstarší konstrukce, které dendrochronologická analýza prokázala,²⁹ zůstaly přítomny pouze v reliktech současných konstrukcí. Tedy konkrétněji jde o druhotně

použité prvky v krovu a trám roubení polopatru bloku světnice. Oboje pochází ze smrkového dřeva káceného v rozmezí let 1680–1685. Je tedy patrné, že současný dům navazuje na předchůdce, jehož značná část pocházela z 80. let 17. století. Jeho podobu je možné rekonstruovat na základě dosud zkoumaných analogií, ale především ze současné stavby, u které předpokládáme, že představuje jeho kopii. Domníváme se, že dům stál v obdobné půdorysné stopě a shodné orientaci dispozice a komunikačním schématu. Zřejmě celoroubený dům dorovnával komorové patro hospodářské části navýšením bloku světnice o roubené polopatro. V trojdílné dispozici přízemí navazovala na relativně rozměrnou a vysokou světnici neprůchozí síň a roubený chlév přístupný ze zápraží. Zastropení jednotlivých prostor přízemí představovaly pohledově uplatněné povaly. V patře dostupném žebříkovými schody ze síně navazovala na blok roubení světnice horní síň se vstupem na pavlač, ze které se dala obsluhovat komorová část. Krov byl hambalkové soustavy se středovou podporou. Krokve jednotlivých příčných vazeb patrně dosedaly přímo na závěr roubení, jak naznačuje i druhotně použité prvky závěru se stopami po osedlání krokví.³⁰ Sklon, délka a přesah střechy mohly být změněny námětky krokví. Střechu kryla zcela běžná kombinace došek a šindele. Otopná sestava kamen a chlebové pece byla obsluhována z kuchyně již pravděpodobně situované v severovýchodním koutě síně, přičemž blíže nespecifikovaný odvod kouře zřejmě zajišťovala některá z variant dřevohliněného komínu. Roubené konstrukce využívaly relativně masivní trámy, nechané v méně pohledových částech domu zcela nehraněné. Nárožní spoje byly provedeny v podobě jednoduchých nepravidelných rybinových plátů. Další prvek, který je možné přiřadit k dané etapě výstavby, lze spatřovat v nekapotovaném kova-

ném zámku, byť možná druhotně osazeném na dveřích střední komory v patře.³¹ Případnou otázkou je, zda lze do shodného časového úseku řadit i samotné masivní svlakové dveře komor. Nejednoznačné zůstává i umístění sklepa, který je zmíněn v textu výminku kupní smlouvy z roku 1769, kde se píše „o komoře nad sklepem“. Ve starším zápise z roku 1717 se mluví mimo jiné o „sklepu v dolním sadě a komoře na dvoře“.³² Je tedy možné, že původní sklep byl zahloben samostatně mimo vlastní dům, nebo byl součástí staršího hospodářského objektu a jeho současné umístění nesouvisí s existencí předchozího domu.

Oproti dosavadnímu poznání shodného okruhu domů, kdy dochází k nezbytným modernizacím především v rámci nahrazování dožilých částí roubení světnic, přezdívaní chlévů a obecným změnám v systému vytápění a odvodu vzniklých zplodin, jsme v tomto případě postaveni před tak rozsáhlou výměnou konstrukcí, že na místě vzniká novostavba pravděpodobně opakující podobu staršího domu. Tato stavební etapa byla dendrochronologicky vymezena relativně krátkým časovým úsekem skácení použitého dřeva do přelomu let 1788–1789. Současná podoba domu a převážná část dřevěných svislých i vodorovných konstrukcí a také konstrukcí krovu pochází právě z této stavební fáze. V předpokladu návaznosti na předchůdce

■ Poznámky

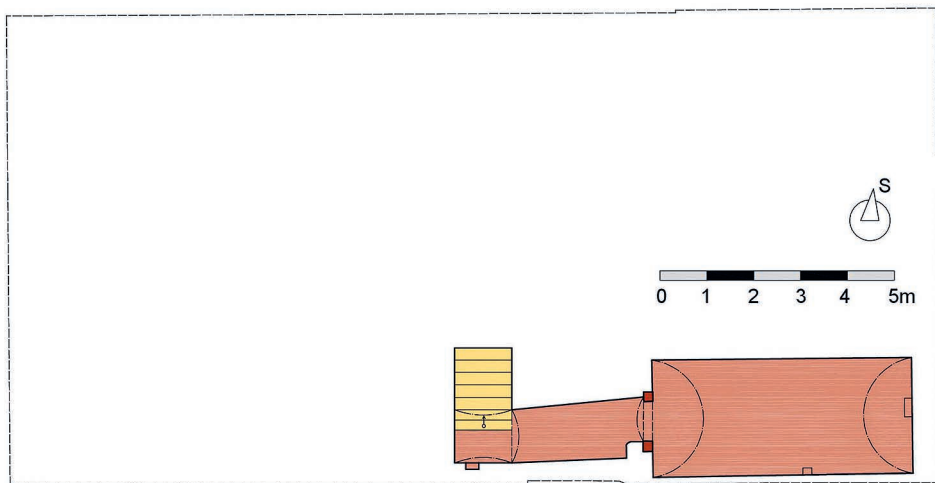
29 Veškeré v textu zmíněné vzorky odebral a zpracoval Ing. Tomáš Kyncl.

30 Část závěru roubení je využita v konstrukci pavlače.

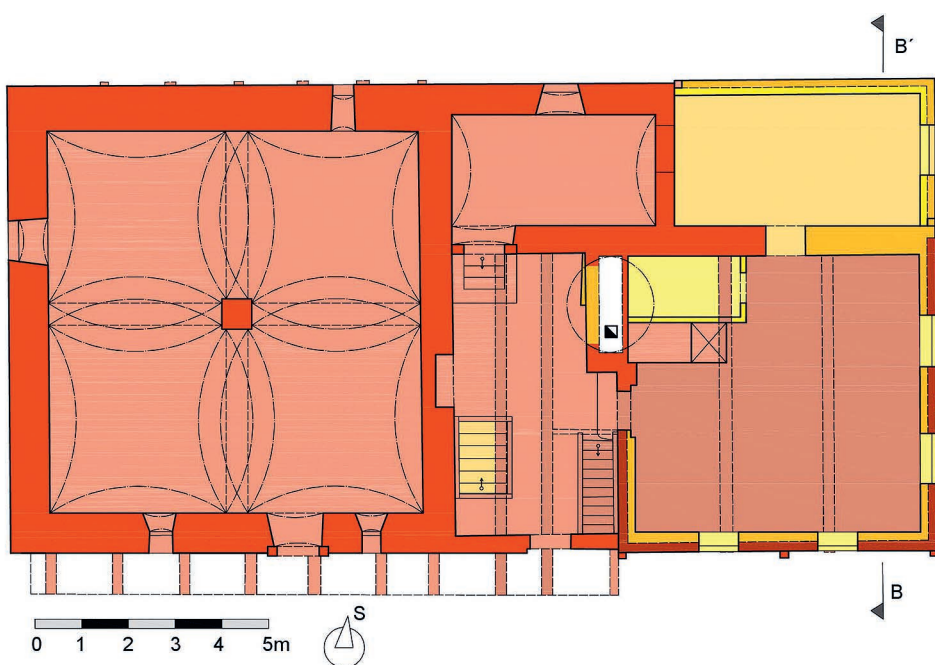
31 Obdobnou variantu nekapotovaného zámku nesou vstupní dveře domů v Letařovicích čp. 18 a dveře komory patra na Frýdštejně čp. 21 pocházející z období okolo poloviny 17. století.

32 Viz kapitolu historie usedlosti.

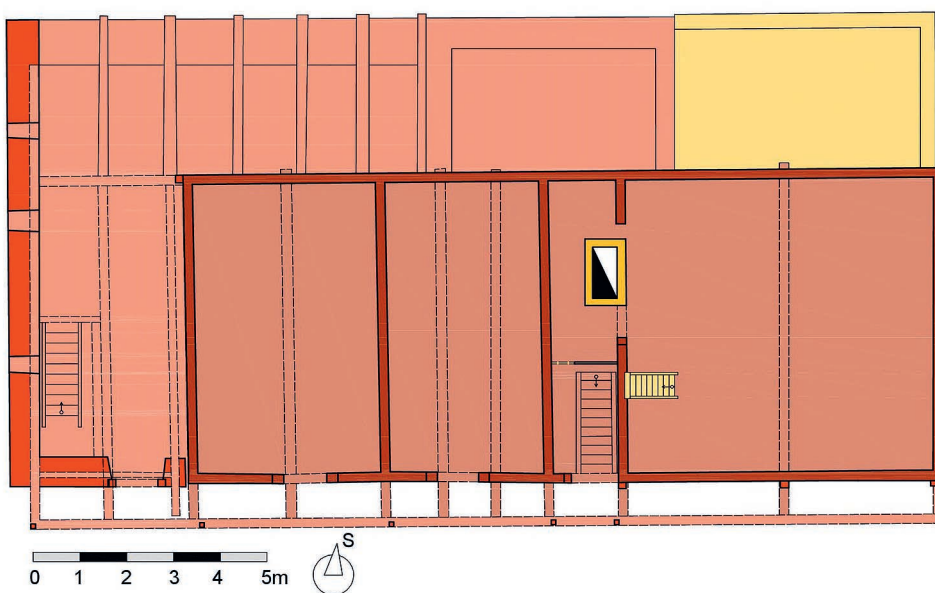

25b

26

27

konstrukce v řezu	stropy a klenby	
		závěr 80. let 18. století
		60. léta 19. století
		počátek 20. století
		druhá polovina 20. století

25a

Obr. 25a. Legenda grafického znázornění stavebního vývoje k obr. 25–29. Kresba: Martin Ouhrabka, 2019.

Obr. 25b. Trávníček, usedlost čp. 5, půdorys podzemního podlaží s vyhodnocením stavebního vývoje. Zaměření a vyhodnocení: autoři, kresba: Martin Ouhrabka, 2019.

Obr. 26. Trávníček, usedlost čp. 5, půdorys prvního nadzemního podlaží s vyhodnocením stavebního vývoje. Zaměření a vyhodnocení: autoři, kresba: Martin Ouhrabka, 2019.

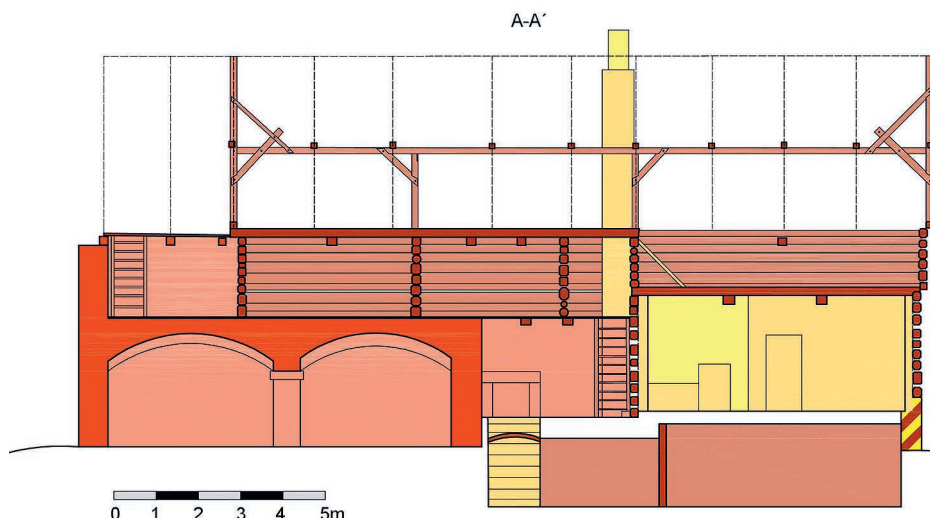
Obr. 27. Trávníček, usedlost čp. 5, půdorys druhého nadzemního podlaží s vyhodnocením stavebního vývoje. Zaměření a vyhodnocení: autoři, kresba: Martin Ouhrabka, 2019.

zůstal dům v hospodářské části patrový a výšku patra dorovnal blok světnice navýšený o polopatro. V interiéru přízemí tradičně navazovala na světnici neprůchozí síň a samostatně přístupný roubený chlév. Členění hospodářské části patra již s jistotou dosáhlo dvojice komor přístupných přes pavlač dosažitelnou ze síně zúžené převisem přední komory nad síň přízemí. Jednotlivé prostory zaklopily nové povalové stropy. Shodně se tak dochovalo základní komunikační schéma a rozvržení okeních a dveřních otvorů, jejichž výplně se v průběhu času měnily. Část dveřních zárubní nese charakteristické zdobení vruby a okosením hran. Přestavba krovu do současné podoby vytvořila přesunutím okapové vaznice na přesahy vazných trámů výrazný přesah nad zápražím jižního podélného průčelí. Podobně roubení opět využívá, kromě dílčích výměn v prostoru světnice, masivní jednoduše hraněné trámy s nepravidelně provedenými rybinovými pláty v nárožích a stále i zcela nehraněné masivní kuláče. Obsluha sestavy kamen a chlebové pece byla prováděna nadále nepřímou z kuchyně, kontinuálně umístěné v severovýchodním koutě síně. Odvod kouře obstarával opět blíže nespecifikovaný komín.³³ Vzhledem k tomu, že průběh současného komína si v patře vynu-

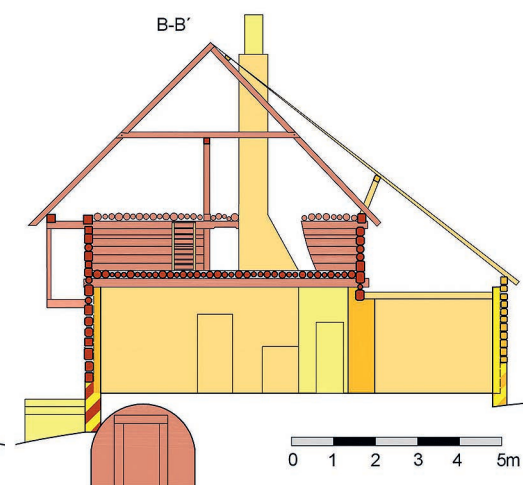
■ Poznámky

33 Při severním podélném průčelí domu jsou volně depované pískovcové tvarovky pocházející z nadstřešního průběhu komína (obr. 24). Není však doložitelné, zda nepatří k některé z mladších variant komínového tělesa.

28

29

Obr. 28. Trávníček, usedlost čp. 5, podélný řez s vyhodnocením stavebního vývoje. Zaměření a vyhodnocení: autoři, kresba: Martin Ouhřabka, 2019.

Obr. 29. Trávníček, usedlost čp. 5, příčný řez s vyhodnocením stavebního vývoje. Zaměření a vyhodnocení: autoři, kresba: Martin Ouhřabka, 2019.

til vyříznutí příčky přilehlého polopatra světnice, nemáme k podobě a materiálovému složení jeho předchůdce žádné doklady.³⁴ V souvislosti s odvodem kouře je nutné věnovat pozornost stopám štitových kabřinců, které jsou opět charakteristickým prvkem archaických podob venkovských objektů.³⁵ Ná vaznost zmíněných často velmi rozměrných kabřinců na některou z variant odvodu kouře z topenišť prozatím není možné uspokojivě prokázat a tento text si takový cíl ani neklade. V tomto případě se však jeví jako zajímavé prokazatelné zadymění horní části krovu nad prostorem polopatra bloku světnice.

Ve shodné stavební akci došlo nejspíše k zahloubení současného sklepa, přičemž shozové a větrací šachty byly zaústěny do podezdívky roubení. Vložení suterénních prostor do současné polohy vyvolalo nutné zvýšení podlahy světnice vůči síni. Otázky vyvolává i instalace dvojice dřevěných zámků na dveřích komor v patře. I když literatura zmiňuje používání tohoto typu již od 16. století,³⁶ přikláníme se k názoru, že zámky pocházejí až z průběhu 19. století, jak by tomu mohly nasvědčovat subtilní šrouby a snad druhotná úprava zárubně prostřední komory, která se nachází v kolizi s krahaví zámku.

Mapy stabilního katastru z roku 1843 zachycují dům ve spalně podobě s později odstraněnou přístavbou v místě zádveří vstupu. Jižní hranu dvora zabírá trojice spalných hospodářských budov. Podle velikosti jejich půdorysných stop lze objekt v jihozápadní pozici označit za stodolu. Zbývající dva objekty snad představují špýchar a patrně samostatně stojící chlévy.

Další výrazná stavební fáze není dendrochronologicky vymezena, protože dále hojně využívané borovicové dřevo neumožnilo přesné datování. Změny v podobě usedlosti jsou však zakresleny na tzv. originální mapě stabilního katastru, na které je možné sledovat reambulační úpravy zákresů staveb do 80. let 19. století. K časovému upřesnění této etapy nám může pomoci autentická datace rokem 1863, namalovaná na nedávno odstraněném prknu západního štítu stodoly. Ve shodě s rozšířením obytného domu totiž zmíněná katastrální mapa zaznamenává i nahrazení dosavadních hospodářských objektů právě současnou stodolou. Zřejmě v průběhu 60. let 19. století byla tedy realizována rozsáhlejší stavební akce, během které byl mimo jiné vyzděn a zvětšen prostor chléva. Došlo tak k prodloužení domu západním směrem, které se projevilo v patře přidáním třetí komory, a zároveň rozšířením domu severním směrem, kde na zvětšený prostor chléva navázala chladná komora, přístupná ze síně domu. Nové části dispozice přízemí mají právě vůči síni výrazně nižší niveletu podlah. V případě síně zároveň došlo k souběžnému vyzdění příček přiléhajících k těmto novým prostorům. Zdivo této stavební fáze, složené z lomového a sbíraného kamene, doprovázelo charakteristické

lizénové členění fasád a uplatnění pískovcových ostění vstupních otvorů chlévů a chladné komory v přízemí. Povrchové úpravy omítek v kontrastu bílých pásů a šedivě pigmentovaných nátěrů hruběji strukturovaných částí byly následně aplikovány i v pohledové části roubení světnice, provedené v kontrastu šedého vápenného nátěru trámů a bílých spár. Roubení navíc v úseku světnice ztužily stěnové kleštiny. Místně zajímavého provedení se dočkaly větrací otvory v západním štitovém průčelí, které se svým lokálně charakteristickým lomeným záklenkem inspirovaly v tehdy nedávno dokončené neogotické podobě nedalekého sychrovského zámku. Prodloužení domu si vyžádalo přidání dvou příčných vazeb krovu před dosavadní západní štít. Severní rozšíření domu vedlo k nastavení střechy námětky. V souvislosti s úpravou krovu byly odstraněny oba rozměrné kabřince a také východní štít získal současné pobití. Naproti tomu v této etapě nový západní štít nese v současnosti relativně mladší bednění. Protažení domu a nutný přístup do zadní komory v patře si vyžádaly novou pavlač, anebo alespoň její nastavení. Tím

■ Poznámky

34 Dochovaný dlab v trámu příčky přední komory situovaný v úrovni komínového tělesa (obr. 22) nelze brát jako relevantní doklad přetrvávajícího využití dřevohliněné podoby komína.

35 Jsou dokumentovány historickými fotografiemi například u domu čp. 21 na Frýdštejně, více viz Konvalinková – Ouhřabka, Usedlost čp. 21 na Frýdštejně (pozn. 1), s. 141–163.

36 Scheybal – Scheybalová (pozn. 28), s. 124.

doznalo změny komunikační schéma, kdy pro přístup do podkroví začaly být preferovány schody v zadní komoře. Během této stavební fáze již s jistotou stála v síni do současnosti dochovaná zděná nika kuchyně se zděným komínem. K přechodu od nepřímého vytápění k přímému došlo patrně později, až ke sklonku 19. století. Nahrazení kamen kachlovým sporákem umožnila tahová úprava stávajícího odvodu kouře, a to prostým zazdřením niky dymníkové kuchyně.

Poslední nápadný zásah do celkového obrazu domu představovala přístavba roubené světničky navazující na rozšíření domu při severním podélném průčelí. Podle charakteru ostře hraněných trámů se zámkovým nárožním spojem řadíme tuto část stavby na přelom 19. a 20. století. Toto období se shoduje s informacemi, které byly současné majitelce ústně předány tehdejšími pamětníky stavby. Boční světnička byla již vytápěna pokojovými kamny s kouřovodem zaústěným do tahově upraveného prostoru nikové kuchyně. Z této stavební fáze patrně mimo jiné také pochází šamotová dlažba síně, které v ústní tradici údajně předcházela prostý hliněný povrch.

Následný průběh 20. století přinesl již jen drobnější změny související s narůstajícími nároky na bydlení. Zřejmě již v první polovině 20. století byl zlepšen tepelný a estetický komfort vyzdřením omítaných cihelných plent v interiérech obou obytných prostor doprovozený instalací omítaných rákosových podhledů. Zároveň okolo poloviny 20. století nahradila obligátní střešní krytinu v kombinaci došků a šindele eternitová šablona. S výměnou krytiny bylo realizováno i nové bednění západního štítu a patrně i přezdění průběhu komína v patře a podkroví. V druhé polovině 20. století došlo k postupné výměně části okenních a dveřních výplní. Obytné prostory prosvětlyly větší formáty oken a vstup do síně získal typové dveře doprovobené dílčí vyzdívkou zbytků roubení její jižní stěny. Nejvýznamnější zásah v interiéru přišel s odstraněním chlebové pece a vložením koupelny do její pozice v severozápadním koutu světnice.

Alespoň okrajově je potřeba zmínit, že současná pilířová stodola pochází podle štítové datace z počátku 60. let 19. století. Část konstrukcí rámu stodoly využívá druhotně použité prvky. Okapová vaznice při jižním podélném průčelí je patrně dřívějším závěrem roubení se stopami vazných trámů datovaného dendrochronologickou analýzou do přelomu let 1688–1689 a jedním vazným trámem krovu do přelomu let 1687–1688. Bohužel se nepo-

dařilo prokázat, zda tyto prvky pocházejí ze staršího domu, nebo předcházející stodoly.

Závěr

Vzhledem k typické podobě domu s roubeným polopatrem a navazující patrovou hospodářskou částí a řadě dalších detailů shodných s doposud poznanými analogiemi byl počáteční odhad výstavby usedlosti čp. 5 v Trávníčku situován do období okolo poloviny 17. století.³⁷ Zpřesnění naší představy mělo přinést provedení dendrochronologické analýzy vybraných vzorků stavebního dřeva. Její výsledky ale datování výstavby domu diametrálně posunuly do mladší doby. Pouze spoře podchycená data reliktních částí konstrukcí a druhotně použitých prvků pocházejí z 80. let 17. století. Většina ostatních datovaných prvků náležela mladší stavební etapě ze závěru 80. let 18. století. Získané exaktní informace tak vyvolaly řadu nových otázek a samotnou interpretaci výsledků průzkumu poměrně zkomplikovaly. Již od počátku 18. století se v nejbližším okolí stavěly zcela plnohodnotné patrové domy³⁸ a podobu venkovské zástavby již tehdy odráželo využití nepřímého vytápění bez potřeby nebo tradice využití vysokého prostoru světnice. Situaci, při které došlo k zopakování varianty domu, jehož stavební podobu lze chápat jako archaický relikt již v 17. století,³⁹ zatím nelze zcela uspokojivě vysvětlit. Jako neobvyklý se jeví rozsah výměn znamenající v důsledku patrně stavbu kopie svého předchůdce, ale především využití roubení z masivních trámů a v méně pohledových částech i nehraněných kmenů. Tím spíše, srovnáme-li zcela shodně provedené roubení z poloviny 17. století u domu čp. 8 v nedalekých Letařovicích. Jako neméně znepokojující se ukázaly stopy štítových kabřinců a zadýmení části krovu, které svádí k hledání složitější interpretace odvodu kouře z otopných zařízení. Doklad existence polenice ve světnici, dalšího prvku typického pro tuto stavební vrstvu, se zde nepodařilo nalézt. Její případné stopy jsou skryty pod cihelnou plentou roubení světnice. Vysvětlení nejen těchto otázek vzešlých z průzkumu domu čp. 5 snad přinese postupující poznání dalších objektů shodné konstrukční varianty.

Nelze opomenout, že takto historicky věrohodně dochovaný dům je nositelem alespoň části konstrukce a detailů pocházejících ze staršího předchůdce, zároveň ale i mladší stavební etapy lze vnímat jako hodnotné. Tím se toto stavení nesporně stává důležitým hmotným pramenem dokládajícím podobu a vývoj venkovské architektury od 17. do 20. století.

Zkoumaný dům stále plní obytnou i hospodářskou funkci a prochází kontinuálním stavebním vývojem. Přesto byl doposud ušetřen výraznějšího devastáčního zásahu. Není naštěstí v současnosti, na rozdíl od velké části venkovské historické zástavby, přímo fyzicky ohrožen. Oprávněné trudné vyhlídky na další vývoj doby vesnického prostředí jsou hlavním důvodem provádění plošných průzkumů, které se soustředí mimo jiné i na nejstarší dochovanou stavební vrstvu. Ta není totiž o nic více ušetřena dopadů současné bezradné, ale invazivní stavební doktríny.

Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: Výzkum nemovitých památek v ČR, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

■ Poznámky

³⁷ Jiří Škabrada (ed.), *Vesnický dům v 16. a 17. století*, Praha 1992.

³⁸ Např. dům usedlosti čp. 8 v nedaleké Březové byl dendrochronologicky datován do prvního desetiletí 18. století.

³⁹ Jiří Škabrada, *Lidové stavby: architektura českého venkova*, Praha 1999, s. 28.